

विधीसंघर्षित बालकांच्या बाल निरीक्षणगृहाचा आढावा एक अभ्यास

दिपा दत्तात्रय नेवसे

सारांश :

१८ वर्षांपेक्षा कमी वयाच्या मुलांकडून कायदयाच्या विरोधी वर्तन झाल्यास त्यांच्यासाठी विधीसंघर्षित हा शब्द वापरला जातो . या बालकांना सुधारण्यासाठी बाल निरीक्षण गृह आहेत . ही निरीक्षण गृह शासनमान्य पूर्ण अनुदानित आहेत . या निरीक्षण गृहात बालकाचा शारीरिक [सामाजिक][मानसिक][भौतिक] विकासावर भर दिला जातो . व यासाठी विविध उप[स] राबविले जातात .

प्रस्तावना :

व्यक्तीचे व्यक्तीमत्त्व घडविण्यासाठी अनेक घटक परिणाम करतात त्यापैकी एक घटक म्हणजे परिस्थिती ही परिस्थिती जशी असेल तसे बालकाचे व्यक्तीमत्त्व घडते . जर बालकाच्या सभोवतालची परिस्थिती प्रतिकूल असेल तर बालक भरकटू शकते कदाचित ते बालक एखादा गुन्हा सुध्दा करते . अशा १८ पेक्षा लहान वयाच्या व्यक्तीने गुन्हा केल्यास त्याला बालगुन्हेगार म्हणजेच विधीसंघर्षित बालक म्हणतात . अशा बालकाने जर गुन्हा केला तर त्याला बालकाच्या गुन्ह्याचा सुधारीत कायदा २०१३ प्रमाणे बाल निरीक्षण गृहात ठेवतात .

यातील एका निरीक्षण गृहाचा आढावा या लेखात घेतला आहे . संशोधिकेने येरवडा , पुणे येथे असलेल्या बाल निरीक्षणगृहाचा अभ्यास करून तसेच तेथील पदाधिका[र्यांची] मुलाखत घेवून हा लेख लिहीला आहे .

बाल गुन्ह्याचे प्रकार :

- १ . मौल्यवान वस्तूची चोरी
- २ . पैशाची चोरी

- ३ . अन्न प्रदार्थाची चोरी
- ४ . मारामारी
- ५ . तिक्ष्ण हत्यारांचा वापर
- ६ . समुहातील भांडणे

बाल गुन्ह्याची कारणे

- १ . कौटूंबिक वातावरण गुन्हेगारीचे असणे .
- २ . एकटाच बालक कुटूंबात असणे .
- ३ . राहत्या घराच्या आजूबाजूचे वातावरण प्रतिकूल असणे .
- ४ . मौल्यवान वस्तूंचे आकर्षण .
- ५ . एखाद्या वाईट सवयींची लागण
- ६ . अयोग्य व्यक्तीची संगत जडणे .

प्रस्तुत संशोधन लेखाचे उद्दीष्ट :

- १ . प्रस्तुत बाल निरीक्षणगृहात चालणाऱ्या उपक्रमांचा अभ्यास करणे .
 - प्रस्तुत संशोधन लेखासाठी न्यादर्श
 - १ . येरवडा, पुणे बाल निरीक्षणगृहाचे ४ पदाधिकारी
 - २ . येरवडा, पुणे बाल निरीक्षणगृहाचे १० कर्मचारी
 - प्रस्तुत संशोधन पध्दतीचे सर्वेक्षण
 - माहिती संकलन साधन : १० मुक्त प्रश्न असणारी मुलाखत सुची
 - संशोधन कार्यवाही

संशोधकेने प्रथम निरीक्षणगृहाच्या अधिकाऱ्यांकडून परवानगी घेतली नंतर माहिती संकलन साधन तयार केले ते कायदे तज्ञ व शिक्षणशास्त्र शाखेतील तज्ञांना दाखवून त्यांनी सांगितल्यानुसार त्यात बदल केला व माहिती संकलनाचे काम केले म्हणजेच मुलाखत घेतली व त्याचे विश्लेषण करून येणारे निष्कर्ष मांडले .

➤ बाल निरीक्षणगृहातील पदाधिकारी यांच्यासाठी मुलाखत सूची. तसेच कर्मचाऱ्यांसाठीची मुलाखत सूची .

- १ . विधीसंघर्षित बालकांकडून कोण कोणत्या प्रकारचा गुन्हा घडतो
- २ . या बालकांच्या सुधारासाठी आपण कोण कोणत्या कार्ये आचारे आयोजन करतो
- ३ . या बालकांना नियमित शाळेत जाता येते का
- ४ . या बालकांकडून काही शारीरिक कष्टाची कामे करून घेतली जातात का
- ५ . मुर्लीसाठी व दिव्यांग विधीसंघर्षित बालकांसाठी वेगळे बाल निरीक्षणगृह असते का
- ६ . बाल निरीक्षणगृहातील विधीसंघर्षित बालकांचा कालावधी चा निकष कोणता
- ७ . बाल निरीक्षणगृहतून येणारे बालक न्यायालय निकालानुसार येते का आणखी कोण कोणत्या मार्गाने येथे प्रवेश दिला जातो
- ८ . शासनाचे अनुदान प्रमाण व अनुदानाचे निकष कोणते
- ९ . पालक या बालकांना भेटू शकतात का त्याचे नियम कोणते
- १० . या बाल निरीक्षणगृहातून बालक बाहेर पडल्यावर त्याचा मागोवा घेतला जातो का त्याचे कोणते निकष आहेत

माहितीचे विश्लेषण केल्यावर दिसून आलेल्या बाबी पुढील प्रमाणे

- १ . विधीसंघर्षित बालकांकडून सर्वसाधारणपणे मौल्यवान वस्तूंची चोरी. पैशाची चोरी. अन्न पदार्थाची चोरी व गटामध्ये मारामारी या प्रकारचा गुन्हा मोठ्या प्रमाणावर दिसतो .
- २ . बाल निरीक्षणगृहात बालकांचा शारीरिक व सामाजिक विकास व्हावा म्हणून खेळांच्या स्पर्धांचे आयोजन केले जाते . तसेच मैदानी खेळांचा सराव घेतला जातो . त्यांच्या मानसिक व भावनिक विकासासाठी तज्ञ

व्यक्तींची व्याख्याने व मनोतज्ञांचे उपेक्षे राबविले जातात . नैतिक मूल्यांच्या रूजवणूकीसाठी प्रार्थना व राष्ट्र पुरुषांच्या कथा कथनाचे कार्य घेतले जातात . तसेच त्यांना वाचनासाठी राष्ट्र पुरुषांच्या कथा संत चरित्र ठेवले जातात .

- ३ . विधीसंघर्षित बालकांचे शिक्षण पूर्ण व्हावे म्हणून बाल निरीक्षणगृहातच शिक्षक येवून शिकवतात .
- ४ . या बालकांकडून बाल निरीक्षणगृहात शारीरिक कष्टाची कामे म्हणजे झाडे लावणे स्वतःचे कपडे झाडी स्वतः धूणे झाडांना नियमित पाणी घालणे कला कुसरीच्या वस्तू बनविणे इ . प्रकारची कामे पूर्ण करवून घेतली जातात .
- ५ . दिव्यांग विधीसंघर्षित बालकांसाठी वेगळे बाल निरीक्षणगृह नसते . परंतू मुलींसाठी वेगळे बाल निरीक्षणगृह असते ते फक्त मुलींसाठीच असते .
- ६ . बाल निरीक्षणगृहातील बालकांचा कालावधी ३ महीने ते २ वर्षापर्यंत असू शकतो . हा कालवधी त्या बालकाचे वय व त्याने केलेला गुन्हा प्रकार यावर अवलंबून असतो .
- ७ . बाल निरीक्षणगृहात येणारे बालक हे फक्त न्यायालय निर्णयानुसार दाखल होते . अन्य कोणत्याही मार्गा ने या बाल निरीक्षणगृहात कोणालाही प्रवेश दिला जात नाही .
- ८ . सध्या कार्यरत असणारे सर्व बाल निरीक्षणगृहे पूर्णपणे शासन अनुदानीत आहेत . हे अनुदान विधीसंघर्षित बालकांची संख्या व कर्मचारी संख्या यावर अवलंबून असते . तसेच हे बाल निरीक्षणगृह शहर अथवा ग्रामीण भागात आहे त्यावर ही अवलंबून असते .
- ९ . या बाल निरीक्षणगृहात असणाऱ्या बालकांना त्यांचे पालक भेटू शकतात परंतू त्यांच्या सोबत बाल निरीक्षणगृहा बाहेर बालकाला जाता येत नाही . तसेच भेटण्याचा कालावधी १ ते २ तासच असतो . आजारी बालकास बाल निरीक्षणगृहातील कर्मचारी हे दवाखान्यात नेतात .
- १० . बाल निरीक्षणगृहातून बालकाची सुटका झाल्यावर त्याला त्याच्या पालकांच्या स्वाधीन केले जाते . तसेच त्या पालकांचा पत्ता फोन नंबर याची नोंद केली जाते व प्रतिमहा त्या बालकाची विचारपूस

केली जाते . दोन वर्षानंतर विचारपूस केली जात नाही . परंतू त्या बालकाला सदृच्छा भेट दयावयाची असल्यास मनाई केली जात नाही .

संदर्भ :

- चांदेकर .रा . २०१३ भारतीय दंड संहिता ठाणे मुकुंद प्रकाशन
- टिपणीस .आर . आर . २०१२ बालकांबाबत चे कायदे पुणे मुकुंद प्रकाशन
- बोरुडे .ग .र . २००५ संशोधन पध्दती शास्त्र पुणे पुणे विद्यार्थी गृह प्रकाशन .
- Alex Kollwiz, (1992). “There Are No Children Here: The Story of Two Boys Growing Up In The Other America.”
- Debbie J. Goodman, Ran Grimming, (2007), “ Juvenile Justice: A Collection of True-Crime Case.” 1st Edition.
- Larry J. Siegel, Brandon C. Welsh,(2010), “Juvenile Delinquency: Theory, Practice and Law.” 11th Edition
- <http://childprotectionlaw.com>
- <http://balsudhargruh.com>